

ELS ERUDITS ROSSELLONESOS I L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

En la seva recent *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, Albert Balcells i Enric Pujol posen en relleu que, des de bon començament, la corporació creada per Enric Prat de la Riba el 1907 es proposà, en paraules del seu primer president, Antoni Rubió i Lluch, «el desvetllament i desenrotllament de la cultura catalana y sa major y total divulgació per totes les terres on nostra llengua és parlada y coneguda, per les demés províncies d'Espanya y per l'extranger».¹ No és estrany, doncs, que ben aviat l'Institut cerqués la col·laboració d'erudits mallorquins, valencians, de la Catalunya del Nord i de la Franja de Ponent.²

Pel que fa a la Catalunya del Nord, Balcells i Pujol assenyalen que «ja al primer *Anuari* de l'Institut (corresponent al 1907) hi trobem un article, en francès, de Josep Calmette dedicat als historiadors del Rosselló. I hi ha constància dels contactes regulars amb figures com Pere Vidal (que, a part de la seva contribució erudita, des de la Biblioteca de Perpinyà féu intercanvi de publicacions amb l'Institut i una donació important de llibres)³ o J. A. Brutails que, tot i ésser occità, desenvolupà una part notable de la seva activitat professional en territori nord-català (durant uns quants anys fou arxiver del

1. Albert BALCELLS i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans: 1907-1942*, volum 1, Barcelona, 2002, p. 14.

2. Albert BALCELLS i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis...*, p. 14-15.

3. Estranyament, Vidal no arribà mai a ésser corresponent de l'Institut, malgrat la bona relació que hi tingué (cf. Albert BALCELLS i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis...*, p. 15 i 220). El 1924 mossèn Antoni M. Alcover donà el seu nom al president de la Mancomunitat de Catalunya, Alfons Sala, en el seu frustrat intent de renovar la constitució de l'Institut i d'incorporar-hi persones de les diverses àrees lingüístiques (cf. Albert BALCELLS i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis...*, p. 203).

departament dels Pirineus Orientals) i exercí una destacada influència en historiadors del Principat com Massó i Torrents, Josep Pijoan o Josep Puig i Cadafalch, cosa que indubtablement influí perquè el 1916 fos nomenat membre corresponent de l'Institut. Cal vincular molt estretament un altre nom rossellonès amb l'etapa fundacional de l'IEC: Amadeu Pagès, al qual s'encarregà l'edició crítica de l'obra d'Ausiàs Marc, un treball que li serví per a la tesi doctoral complementària que presentà en català a la Sorbona el 1912, quan això era impossible a les universitats de l'Estat espanyol».⁴

L'arxiu de l'Institut conserva nombroses cartes de Jean-Auguste Brutails (Viviers, 1859 - Bordeus, 1926), plenes de cordialitat i de bons desigs de col·laboració. El 30 de gener de 1907, per exemple, escrivia a «Mon cher Ami», que devia ésser Josep Pijoan, primer secretari general de la corporació: «Soyez assurés, vous et vos distingués collègues de l'Institut, que je ferai de tout mon possible pour vous seconder. Je vous ferai les comptes-rendus de vos publications, dans la Revue que vous voudrez. Elles me sont à peu près toutes ouvertes, du moins les Revues d'érudition.» I li donava una excel·lent idea que ben aviat fou aprofitada: li proposava l'organització d'«un service d'échange» per a tenir revistes i llibres.⁵ Brutails col·laborà, en francès, a l'*Anuari* de l'Institut el 1907 i el 1915-1920 (aparegut el 1923).⁶ Mentrestant, el 1916 havia estat nomenat membre corresponent de l'Institut, a proposta de la Secció Històrico-Arqueològica.⁷ En efecte, el 28 d'abril de 1916 en donava les gràcies a un altre amic, que en aquest cas —pel context— és clarament Josep Puig i Cadafalch. I li repetia: «Mais je voudrais vous porter, à l'Institut et aux amis que j'y compte, mes remerciements les plus vifs et vous redire la fierté et la joie que j'éprouve d'une décision qui me rattache un peu plus encore à la Catalogne. Je tâcherai de prendre date avec vous pour vous visiter prochainement.»⁸ El 6 de novembre del mateix any, Brutails tornava a escriure a Puig agraint-li l'acolliment que li havia fet durant aquesta visita, tant a l'Institut com a casa seva.⁹

Quan l'Institut va celebrar els seus primers vint-i-cinc anys amb un esplèndid volum que en recollia l'obra i compilava la biografia dels seus membres numeraris,¹⁰ només podia fer constar entre els membres corresponents relacionats amb la Catalunya del Nord el nom de Brutails, traspassat segons

4. Albert BALCELLS i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis...*, p. 15-16.

5. Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans, dossier personal de Brutails.

6. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Catàleg de publicacions, 1907-1996*, Barcelona, 1997, p. 49 i 52.

7. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Directorí dels membres, 1907-2002*, Barcelona, 2002, p. 259.

8. Arxiu de l'IEC, dossier «Brutails».

9. Arxiu de l'IEC, dossier «Brutails».

10. *L'Institut d'Estudis Catalans: Els seus primers vint-i-cinc anys*, Barcelona, 1935.

aquell volum el 1925,¹¹ bé que en realitat morí al començament de l'any 1926.¹² Caldria esperar fins al 1945 perquè l'Institut, reconstituït amb penes i treballs després de la Guerra Civil i que sols podia dur una vida precària i semiclandestina, nomenés corresponents nous, entre els quals trobem Amadeu Pagès (Estagell, 1865 - Le Grand Pressigny, 1952),¹³ Josep Calmette (Perpinyà, 1873 - Tolosa de Llenguadoc, 1952)¹⁴ i Joan Amade (Ceret, 1878-1949).¹⁵

El dossier personal d'Amadeu (Amédée) Pagès de l'arxiu de l'IEC conté un currículum mecanografiat en francès —que en dóna ja la data de mort— i les notes manuscrites, sense signar, que serviren per a proposar-lo com a corresponent. S'hi posava en relleu d'una manera especial la feina d'edició i estudi d'Ausiàs March, que el relacionà amb l'Institut des de molt aviat.¹⁶ «Aquesta tasca que Pagès havia començat a preparar ja devers l'any 1887, per ella sola el feia mereixedor de l'honor que ara li confereix l'Institut, però en el seu actiu científic En Pagès té encara molts altres mèrits, car l'estudi i edició d'Ausiàs March han anat acompanyats d'altres estudis crítics i edicions de textos catalans, especialment d'obres poètiques». Els seus diversos treballs «col·loquen Amadeu Pagès en un dels llocs més distingits entre els qui actualment es dediquen a l'estudi de la història de la literatura catalana medieval». L'acord de l'IEC, pres per unanimitat a proposta de la seva Secció Històrico-Arqueològica, fou comunicat a Pagès el 17 de març de 1945 per Josep Puig i Cadafalch (president de torn) i R. Aramon i Serra (secretari general). «L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, que mai no ha deixat de servir els alts interessos de la ciència, *per bé que es vegi avui privat d'actuar públicament*, ha seguit tothora amb gran interès els vostres treballs sobre la nostra literatura, singular-

11. *L'Institut d'Estudis Catalans. Els seus primers...*, p. 42. Cf. també, amb la data «a darrers de l'any 1925», la bella necrologia de J[osep] P[UIG I] C[ADAFALCH] i F[erran] V[ALLS I] T[ABERNER], a INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Anuari 1921-1926. Vol. VII*, Barcelona, 1931, p. 209-211. Puig i Valls assenyalen que Brutails «era un dels nostres, no sols per l'elecció que en féu l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS nomenant-lo membre corresponent, no sols per la col·laboració repetida en les nostres publicacions, sinó per l'amor amb què havia estudiat des de jove i durant tota sa vida les nostres coses», i fan constar la traducció de *L'Art religiós al Rosselló*, feta per Jaume Massó i Torrents i publicada a Barcelona el 1901, i la col·laboració de Brutails al I Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1906) i al Congrés d'Art Cristià (1913), celebrats a Barcelona.

12. Cf. M. PREVOST i Roman d'AMAT (dir.), *Dictionnaire de biographie française*, vol. VII, París, 1956, p. 574-575.

13. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Directori dels membres, 1907-2002*, p. 280.

14. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Directori dels membres, 1907-2002*, p. 281.

15. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Directori dels membres, 1907-2002*, p. 282.

16. A l'arxiu de l'IEC hi ha un bon nombre de referències a aquest tema i a altres relacions amb Pagès a partir de 1908. Vegeu també l'índex onomàstic del *Catàleg de publicacions* esmentat. Hem de recordar que Pagès va preparar també l'edició de la Crònica de Pere el Cerimoniós, dins el projecte de l'IEC patrocinat per Rafael Patxot. A causa de les circumstàncies polítiques, la va publicar, però, pel seu compte a Tolosa el 1942 (vegeu-ne la ressenya de Miquel Coll i Alentorn a *Estudis Romànics*, vol. I [1947-1948], p. 254-257).

ment els dedicats a l'estudi i edició de l'obra d'Ausiàs March», i el nomenava corresponent «creient que no havia de deixar passar més temps sense testimoniar-vos la seva reconeixença per la vostra transcendent obra científica».¹⁷

Pel que fa a Josep (Joseph-Louis-Antoine) Calmette, el seu dossier personal de l'arxiu de l'IEC conté la nota manuscrita, sense signar, redactada sens dubte per Ramon d'Abadal,¹⁸ que va servir per a la seva presentació com a corresponent. Amb un estil condensat, en deia: «Una de les més altes autoritats història, avui en dia. Tant en l'aspecte monogràfic i de recerca com en el d'obres de caràcter general i vulgarització», que «sempre mostra coneixement de la bibliografia catalana, se'n serveix i li dóna el lloc que li correspon. Una gran part de la seva obra d'investigador concerneix directament la nostra història». En recordava igualment el curset que va donar a l'IEC sobre el feudalisme i els orígens de la nació redactada, resumit a *Quaderns d'Estudi* el 1921.¹⁹ El 29 d'octubre de 1945, Puig i Cadafalch (president de torn) i Aramon (secretari general) comunicaren a Calmette —tot fent servir una fórmula similar a la que hem trobat en el cas de Pagès— que l'IEC havia «seguit amb una atenció constant els vostres treballs d'història medieval, on heu donat sempre la importància que s'esqueia als fets i a les institucions de les terres catalanes d'una banda i altra del Pirineu». Per això, «la nostra Corporació, creient que no havia de deixar passar més temps sense testimoniar-vos la seva reconeixença per la vostra transcendent tasca científica i que havia de sumar-se a l'homenatge que hom us tributarà en ocasió de la vostra jubilació del professorat universitari amb quelcom més que la subscripció a un exemplar dels vostres estudis, en sessió plenària del dia 22 dels corrents mes i any, a proposta de la Secció Històrico-Arqueològica acordà per unanimitat nomenar-vos MEMBRE CORRESPONENT DE L'INSTITUT».

El dossier personal de Joan (Jean) Amade a l'arxiu de l'IEC conté només la carta de Puig i Cadafalch i Aramon, del 17 de març de 1945, fent-li saber que

17. Arxiu de l'IEC, dossier «Pagès». Jordi Rubió i Balaguer va dedicar una càlida necrologia de Pagès, no exempta de tons crítics en alguns moments, a l'*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* de 1953, represa dins el seu volum *Mestres, companys i amics*, Barcelona, 1991, p. 291-207.

18. En morir Calmette, l'agost de 1952, Ramon d'Abadal li va dedicar una càlida necrologia a l'*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans: 1953*, p. 103-106. Un «Record a Josep Calmette» més breu, redactat per Ferran Soldevila, va aparèixer al *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, vol. II (1953), p. 83.

19. Ramon d'Abadal i de Vinyals, a la detallada necrologia de Calmette que publicà a l'*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans: 1953*, p. 103-106, assenyala igualment: «Tots els erudits catalans entrats en anys recordem la profunda impressió que ens causaren les sis conferències que, per encàrrec de l'Institut d'Estudis Catalans, pronuncià a Barcelona l'any 1921. Responien al títol *El feudalisme i els orígens de la nacionalitat catalana*. Eren conferències orals, però es tingué la sort que fossin resumides per escrit per un auditor tan competent com Ferran Valls i Taberner; aquest resum és el que publicaren els "Quaderns d'Estudi" de la Mancomunitat de Catalunya, en el volum XIII (1921), pàgines 147-160 i 205-231.»

havia estat nomenat corresponent de l'Institut per unanimitat, a proposta de la Secció Filològica. La corporació havia «seguit tothora amb gran interès els vostres treballs sobre literatura i folklore catalans, singularment els dedicats a estudiar els orígens i primeres manifestacions de la nostra Renaixença», és a dir, la seva important tesi doctoral *Origines et premières manifestations de la Renaissance littéraire en Catalogne au XIXe siècle* (Tolosa-París, 1924), acompanyada d'una *Bibliographie critique pour l'étude des origines et des premières manifestations de la Renaissance littéraire en Catalogne au XIXe siècle* (Tolosa-París, 1924) i precedida del recull *Études de Littérature Méridionale* (Tolosa-París, 1907). Hi havia un altre motiu perquè l'Institut homenatgés Joan Amade: tant ell com el seu fill Lluís van fer tot el que van poder per ajudar els catalans exiliats a França en acabar la Guerra Civil. Sara Llorens de Serra, en una necrologia de Joan Amade a *Germanor*, de Santiago de Xile, recordava: «En els medis intel·lectuals de la Catalunya francesa fou intens el dol per la mort de Joan Amade escaiguda poc després de la del plorat Mestre Pompeu Fabra. Amade, català rossellonès, catedràtic de llengües a la Universitat de Montpeller, investigador, poeta, conferenciant, gran intel·ligència, gran cor. Saben del seu cor abundós els estudiants exiliats a qui ell abrigà amb ales protectores, tant com li fou possible, des dels primers temps del nostre èxode. Saben de la seva intel·ligència preclara els seus innumbrables oients i deixebles devots.»²⁰

El 1946 la Secció Filològica proposà com a membre corresponent el prestigiós lingüista Pere (Pierre) Fouché (Illa, 1891-1967), conegut especialment pels seus volums *Phonétique historique du roussillonnais* (Tolosa-París, 1924) i *Morphologie historique du roussillonnais* (Tolosa-París, 1924), que van tenir una gran repercussió per a l'estudi de la gramàtica històrica catalana. Ens consta que fou nomenat corresponent de l'Institut el 23 de febrer de 1946,²¹ però el seu dossier personal a l'arxiu de la corporació no conté cap document que ens ajudi a aclarir-ne el procés.²²

Molt més endavant, el 1961, la Secció Filològica va proposar com a corresponent un gran escriptor rossellonès, nascut i mort com Pere Fouché a Illa,

20. Recollit dins *Àlbum Sara Llorens*, Pineda de Mar, 2004, p. 159 (la necrologia completa ocupa les p. 159-161). Vegeu algunes referències a Joan Amade i al seu fill a *La cultura catalana en el primer exili (1939-1940): Cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, a cura de Maria Campillo i Francese Vilanova, Barcelona, 2000, índex de noms. Vegeu també el meu llibre *Antoni M. Sbert, agitador, polític i promotor cultural*, Barcelona, 2000, índex de noms, s. v. *Amade, Jean*.

21. *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans: 1953*, p. 10. Cf. també INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Directorium dels membres, 1907-2002*, p. 292.

22. Fouché va col·laborar al *Butlletí de Dialectologia Catalana* (gener-juny 1925), amb un llarg article sobre «La diphtongaison en catalan», p. 1-46, dedicat alhora a Pompeu Fabra i a Antoni Griera. Més endavant va publicar al volum LXXVII de la *Revue Hispanique* de Nova York un extens conjunt d'«Études de philologie hispanique» (del qual hi ha un extret amb data 1929), que conté una àmplia ressenya del *Das Katalanische*, de W. Meyer-Lübke, i altres treballs que s'hi relacionen.

Josep Sebastià Pons (1886-1962).²³ El dossier personal de Pons a l'arxiu de l'IEC permet, en aquest cas, de conèixer un currículum manuscrit, signat per Pons mateix, que devia servir per a fer la defensa de la seva candidatura, i una carta de Jordi Rubió i Balaguer (president de torn)²⁴ i de R. Aramon i Serra (secretari general), del 18 de març de 1961, amb què comunicaven a Pons que l'IEC, «que tothora ha seguit amb gran interès la vostra obra poètica, així com les vostres investigacions històrico-literàries, no volen passar més temps sense testimoniar-vos la seva reconeixença per la vostra transcendental obra literària i científica», l'havia elegit corresponent per unanimitat, en votació feta el 17 de març.²⁵ D'altra banda, el 20 de febrer de 1962 Aramon escrivia al fill de Pons comunicant-li que el 16 anterior l'IEC, en sessió plenària, havia fet constar en acta el sentiment per la mort de Pons, a l'enterrament del qual assistí J.V. Foix, membre de la Secció Filològica. En aquesta mateixa sessió, Pere Bohigas «evocà la persona i l'obra de l'il·lustre col·lega traspasat».

El 1973 l'IEC, a proposta de la Secció Històrico-Arqueològica, va acceptar com a corresponent un altre rossellonès, el conegut arqueòleg Pere Ponsich (Perpinyà, 1912-1999).²⁶ El seu dossier personal de l'arxiu de l'IEC conserva una carta que va adreçar el 7 de maig de 1973 a l'aleshores president de l'Institut, Pere Domingo, fent-li saber que el seu col·lega Miquel Tarradell li havia parlat de la possibilitat que la Secció Històrico-Arqueològica el presentés com a corresponent. Se'n sentia molt honorat («No cal dir que sento molt el honor de tal proposta a favor d'un investigador rossellonès, del qual els modestos treballs han estat fins ara publicats, gairebé en totalitat, en llengua francesa») i li assegurava: «Cas el nomenament arribés a bona fi, seria doncs disposat a l'acceptar, com un testimoni més dels lligams de fraternitat que sempre han unit Catalunya i Rosselló.» Ben aviat, el 20 de juliol de 1973, Domingo (president) i Aramon (secretari general) pogueren comunicar-li aquest nomenament per unanimitat, atès que l'Institut havia seguit tothora «amb gran interès els vostres treballs d'història i història de l'art referents al Rosselló». D'aleshores ençà, Ponsich col·laborà estretament amb els erudits del

23. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Directori dels membres, 1907-2002*, p. 329.

24. Podem assenyalar que Josep Sebastià Pons havia col·laborat a l'*Homenatge a Antoni Rubió i Lluch*, vol. III, Barcelona, 1936, p. 109-113, com ho feren també, en un altre volum, els seus col·legues Calmette i Pagès.

25. Recordem que Pons havia redactat la seva tesi sobre *La littérature catalane en Roussillon au XVIIe et au XVIIIe siècles*, Tolosa i París, 1929, acompanyada d'una útil *Bibliographie*. Cf., en general, Pep VILA, «L'obra erudita de Josep-Sebastià Pons», *Serra d'Or* (juliol-agost 1986), p. 20-22.

26. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Directori dels membres, 1907-2002*, p. 351.

Principat, amb articles diversos, participant a la *Gran enciclopèdia catalana*, la *Gran geografia comarcal de Catalunya* i la *Catalunya romànica*, i sobretot preparant el material dels comtats catalans ultrapirinenecs per al gran projecte de l'Institut *Catalunya Carolíngia*, per encàrrec de Ramon d'Abadal.²⁷

Bé que no es tracti d'un català del Nord, també s'escau de fer esment de Marcel Durliat, nascut a Tolosa de Llenguadoc el 1917, que ha treballat sobre la història de l'art romànic i gòtic al Rosselló i a l'antic Regne de Mallorca. Ingressà com a corresponent de l'IEC el 1964, a proposta de la Secció Històrico-Arqueològica.²⁸

El 1991, d'altra banda, la Secció de Filosofia i Ciències Socials acollí per primer cop un membre numerari de l'Institut, Joan Becat, nascut a Perpinyà el 1941, doctor en Geografia per la Universitat de Montpeller i catedràtic de Cultures i llengües regionals a la Universitat de Perpinyà.²⁹ El seguí el 1993, a la Secció Filològica, Pere Verdaguer, nascut a Banyoles el 1929, però rossellonès de cor, que durant molts anys fou professor de llengua i literatura catalanes a la Universitat de Perpinyà i fundà la Universitat Catalana d'Estiu i el Grup Rossellonès d'Estudis Catalans. Hem d'esperar que aviat hi haurà noves incorporacions de membres, que permetran de continuar aquesta cadena i d'enfortir-la de moltes maneres.³⁰

JOSEP MASSOT I MUNTANER

27. Vegeu Antoni PLADEVALL I FONT, «Pere Ponsich (14.2.1912 - 24.12.1999)», dins INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Memòria: Curs 1999-2000*, Barcelona, 2001, p. 164-168.

28. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Directori dels membres, 1907-2002*, p. 338.

29. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Directori dels membres, 1907-2002*, p. 181.

30. En efecte, el febrer de 2005 ha estat incorporat a la Secció Filològica el lingüista i historiador Joan Peytaví.